

Životní prostředí v Evropě – ještě je hodně co zlepšovat

Zdá se, že lidé raději věří, než vědí.
Edward O. Wilson: Sociobiology. The New Synthesis (1975)

Jedním z úkolů Evropské agentury pro životní prostředí (European Environment Agency, EEA) zůstává pravidelné uveřejňování zpráv o stavu a výhledu životního prostředí na našem kontinentě a souvisejících trendech. Přestože byla založena jako odborná instituce Evropské unie, kromě členských států EU se na její činnosti podílejí také další evropské země, jmenovitě Island, Lichtenštejnsko, Norsko, Švýcarsko a Turecko, a úzce s ní spolupracuje i 6 západobalkánských států. EEA však netvoří jen ústřední pracoviště sídlící v Kodani, ale prostřednictvím Evropské informační a pozorovací sítě pro životní prostředí (European Environment Information and Observation Network, EIONET) se do jejích aktivit pravidelně zapojují téměř 1 600 odborníků z více než 350 institucí z uvedených zemí.

Co se alespoň částečně daří

Zpráva Evropské životní prostředí – stav a výhled (The European Environment – State and Outlook 2020, SOER 2020), uveřejněná v prosinci 2019 a čítající 500 stran, představuje dosud nejkomplexnější hodnocení životního prostředí na našem kontinentě, resp. v členských a spolupracujících státech EEA a Velké Británii. Na následujících řádcích se soustředíme na základní poznatky v ní prezentované, přičemž zvýšenou pozornost budeme věnovat stavu, změnám, trendům a výhledu modelových složek biologické rozmanitosti, kterou lidská společnost v Evropě ovlivnila více než na jiných světadílech.

Není žádným tajemstvím, že Evropa představuje část světa, kde se vedle tradičního zemědělství nejdéle rozvíjí průmysl. Přesto se podařilo dosáhnout v péči o životní prostředí našeho kontinentu urči-

tých, byť dílčích úspěchů. Snížením znečištění se sice zlepšila kvalita vody, ale ještě zdaleka nelze mluvit o dobrém ekologickém stavu všech vodních útvarů, jak předpokládá rámcová směrnice č. 2000/60/ES, o vodách. Můžeme konstatovat, že pitná voda a voda ke koupání vykazují v Evropě celkově vysokou kvalitu. Je však nezbytné si přiznat, že některé chemické sloučeniny dlouhodobě přetrvávají v prostředí zcela odolávají i soudobým postupům úpravy pitné vody. Evropané se učí vodou šetřit a recyklovat ji – celkové odběry vody se zde v letech 1990–2015 snížily o plných 19 %.

Překvapivého pokroku dosáhla Evropa v účinném využívání zdrojů a oběhovém hospodářství. I když hrubý domácí produkt zemí sdružených s EEA a spolupracujících s ní roste, spotřeba surovin v nich klesá. V současnosti se odbornou i širokou veřejností ostře sledované emise skleníko-

vých plynů v období 1990–2017 snížily o 22 %, nicméně nezanedbatelný podíl na uvedené skutečnosti má také zákonitý vývoj hospodářství. Využívání zdrojů obnovitelné energie vehementně prosazované některými vládami vedlo k tomu, že se jejich podíl na konečné spotřebě energie postupně navýšil až na 17,5 %. Současně se zlepšila energetická účinnost a konečná spotřeba energie se vrátila na úroveň r. 1990.

Novější trendy ale až tak příznivé nejsou. Přestože celkové emise znečišťujících látek do ovzduší klesají, stále ještě pětina obyvatel měst v EU žije v oblastech, v nichž koncentrace kontaminantů překračují alespoň jednu limitní hodnotu stanovenou legislativou EU pro kvalitu ovzduší. Více než výmluvně v tomto ohledu hovoří údaj, že polévací prach má v Evropě na svědomí rok co rok 400 tisíc předčasných úmrtí – neúměrně postiženy zůstávají země střední a východní Evropy.

Nepříliš nadějné vyhlídky

Již letmý pohled na tabulku hodnotící formou barev semaforu stav a výhledy některých aspektů péče o evropské životní prostředí ozřejmí, kde v úsilí o udržení zdravého světa kolem nás prokazatelně selháváme. Stejně jako v České republice není stav půdy vůbec dobrý a hned tak ani nebude. Negativní dopad na životní prostředí s sebou nezřídka přináší také urbanizace a necitlivé využívání území zemědělstvím a lesnictvím. Zdraví a kvalitu života Evropanů sužuje hluková zátěž a nebezpečné chemické látky. Opomenout nemůžeme v této souvislosti ani změny podnebí v podobě mimořádných meteorologických jevů, jako jsou vlny veder, bleskové povodně, období mrazu a silné vichřice, i když mezi jejich intenzitou panují mezi jednotlivými částmi kontinentu výrazné rozdíly. Přestože zpráva vyšla ještě před vypuknutím pandemie nemoci Covid-19, upozorňuje, že se nápadně mění zákonitosti počtu nakažených infekčními chorobami: s rostoucí globalizací se zvyšuje nebezpečí rozšiřování některých infekčních chorob.

A co biologická rozmanitost?

Evropská unie si ve strategii Naše životní pojistka, náš přírodní kapitál schválené v r. 2011 vytyčila cíl zastavit do r. 2020 ubývání biologické rozmanitosti a poškozování ekosystémových služeb (přínosů poskytovaných ekosystémy lidské společnosti), v největším proveditelném rozsahu je obnovit a současně zvýšit příspěvek EU k odvrácení úbytku biologické rozmanitosti v celosvětovém měřítku.

Již dnes je jasné, že se nemalé ambice EU nepodařilo ve většině případů naplnit. Hodnocení přírody chráněné směrnicí č. 92/43/EHS, o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (směrnicí o stanovištích, viz Živa 2000, 4: IL–LI a 5: LXI–LXIII), potvrdilo, že se v nepříznivém stavu z hlediska ochrany nachází plných 60 % druhů

a poddruhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů s výjimkou ptáků, a 77 % přírodních stanovišť, na něž se uvedená právní norma platná v EU vztahuje. V případě ptačích druhů a poddruhů, kterých se týká zvláštní ochrana podle směrnice č. 2009/147/ES, o ochraně volně žijících ptáků (směrnice o ptácích), je 17 % ohrožených a u 15 % se početnost snižuje nebo jsou nadměrně využívány člověkem. Z přírodních stanovišť jsou na tom nejhůře rašelinště, slatiniště a močály, v těsném závěsu za nimi travinné porosty.

Početnost se ale nesnižuje jen u celoevropsky ohrožených nebo přirozeně vzácných druhů a dalších taxonů. Dlouhodobé monitorování potvrzuje pokračující mizení běžných druhů ptáků a motýlů – největší snížení početnosti se týká ptáků zemědělské krajiny (32 %) a motýlů vyhledávajících travinné biotopy (39 %).

Soustavu chráněných území Natura 2000, vytvářenou podle obou zmiňovaných směrnic, dnes tvoří na 28 tisíc ploch a v EU zabírá 18 % souše a 9 % moře. Představuje tak počtem lokalit největší soustavu chráněných území budovanou podle jednotného principu na světě. Země šířeji pojaté Evropy, které nejsou členskými státy EU a které se staly smluvními stranami Úmluvy o ochraně fauny a flóry a přírodních stanovišť (Bernské konvence), vyhláší podle stejného postupu lokality soustavy Smaragd. Samotné zřízení chráněného území samozřejmě ještě nezaručuje účinnou ochranu biodiverzity, pokud nenásleduje odpovídající dlouhodobá péče a monitorování její účinnosti.

Na vývoji biodiverzity se podílejí – často v součinnosti – hlavně proměňující se využití území, těžba přírodních zdrojů, znečišťování cizorodými látkami, nadměrné ukládání dusíku a fosforu v prostředí, změny podnebí a působení invazních nepůvodních druhů. Protože právě biologická rozmanitost poskytuje lidem ekosystémové služby, projevují se její změny i v tomto směru: autoři zprávy popsanou zákonitost názorně ilustrují úbytkem hmyzu, zejména opylovačů. Ohrožující činitele jsou v suchozemském prostředí nejčastěji spjaté se zemědělstvím, ve sladkovodním prostředí s nešetrnými změnami v hydrologii včetně nadměrného odběru vody. Nezdá se, že by se popsaný nepříliš potěšující vývoj v blízké budoucnosti výrazněji změnil.

2 Zemědělsky využívané pozemky, tedy orná půda, louky a pastviny, zabírají v Evropské unii 44 % celkové rozlohy, v České republice je to ještě o 10 % více. Kulturní krajina na Benešovsku je obhospodařována méně intenzivně než v nížinách.

3 V Evropě je 93 % chráněných území menších než 10 km², 78 % nedosahuje velikosti ani 1 km². Velké národní parky, jako španělská Doñana s písčnými dunami, představují spíše výjimku.

4 Přestože dropa velkého (*Otis tarda*) chrání jak legislativa EU, tak hned několik mezinárodních mnohostranných úmluv, jeho početnost se v Evropě nezvyšuje.

5 Valné shromáždění Organizace spojených národů vyhlásilo období 2021–30 Desetiletím ekologické obnovy. Lokalita Blauwe Kamer nedaleko nizozemského Wageningenu byla kdysi cihelnou. Ochránci přírody obdobná prostředí označují jako „novou divočinu“.

6 Nejohroženějšími biotopy v EU zůstávají rašelinště, slatiniště a močály. Mokřady u Odalgardenu v kulturní krajině jižního Švédska. Snímky J. Plesníka

Zelená dohoda pro Evropu jako řešení, jestliže...

I přes některé nesporné úspěchy nedosahuje Evropa v řešení problémů v oblasti životního prostředí dostatečného pokroku. Strategie, koncepce, programy, projekty i každodenní činnost jsou účinnější při

snížování tlaků na životní prostředí než při ochraně biodiverzity, lidského zdraví a kvality života obyvatel. Výhled životního prostředí na našem kontinentě se celkově zdá být skličující.

Naděje na podstatné, i když nikoli okamžité zlepšení současného stavu vidí EEA v myšlence Zelené dohody pro Evropu, kterou si Evropská komise stanovila na období 2019–24 jako prioritu číslo jedna. Dodejme, že uskutečňování zvažovaných systematických změn musí být dokonale promyšlené, mimořádně citlivé a v žádném případě nesmí jít proti vůli občanů.

Zprávu The European Environment – State and Outlook 2020 lze stáhnout na <https://www.eea.europa.eu/publications/soer-2020>

